

Włodzimierz Robak

Centrum Oświaty Zawodowej
Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy
E-mail: volodymyr.robak@ukr.net

Деякі аспекти стандартизації підготовки соціальних працівників в РФ / Some aspects of standardization of social workers training in the Russian Federation

Abstrakt

The article analyzes the state standards of two generations for the preparation of social workers according to the qualifying levels “bachelor” and “master” in the Russian Federation. The author concludes that a new generation of standards contain a number of progressive changes (formation on the basis of competence approach, expansion of academic freedom of universities, strengthening of natural science component, specification of the field of professional activity), which will help to improve the process of preparing above mentioned professionals.

Ключевые слова: preparation of social workers, state standard of education, contents of education, Russian Federation

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В РФ

В Російській Федерації спеціальність «соціальна робота» була затверджена в 1991 році. Її появу зумовили суттєві зміни в економічній системі держави, утвердження ринкових відносин, що, у свою чергу, суттєво вплинуло на соціальну сферу. В країні стала гостро відчуватися потреба у фахівцях, котрі б могли професійно займатися вирішенням проблем соціальної допомоги і захисту різних соціальних груп населення.

На сьогодні в РФ створена і функціонує багаторівнева система підготовки спеціалістів з соціальної роботи. Проблеми розвитку і вдосконалення цієї системи знаходяться в полі зору багатьох відомих російських вчених (Жуков 2006: 237, Бочарова 2008: 208, Павленок 2008: 267). Коротко уза-

гальнюючи результати їх досліджень можна стверджувати, що для процесу розвитку такого освітнього напрямку як «соціальна робота» притаманні динамізм, достатній поліморфізм напрямків підготовки (як за рівнем охоплення різних соціальних груп, які потребують допомоги, так і вирішення різних соціальних проблем), цілком задовільний рівень «зворотнього» зв'язку з потребами практики, що дозволяє адекватно реагувати на соціальні виклики.

Одним із способів дослідження розвитку конкретної спеціальності і розробки стратегії покращення процесу підготовки спеціалістів є аналіз її нормативно-правової бази. За час існування напрямку підготовки «соціальна робота» в Росії було прийнято три покоління державних освітніх стандартів. Метою даної статті є аналіз змісту двох останніх редакцій згаданих документів (2000 р. і 2009 – 2011 рр.) для кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «магістр».

Слід зазначити, що розробка і затвердження стандартів третього покоління була зумовлена впровадженням компетентнісного підходу при побудові освітнього процесу. Тому головною особливістю, що відрізняє порівнювані документи, є відмова від жорсткої регламентації знань, умінь і навичок як результату вивчення кожної дисципліни і перехід до компетенцій, котрі необхідно формувати у студентів в процесі вивчення циклів дисциплін. Ще однією важливою новацією стала відмова від нормування часу, який відводиться на вивчення кожної дисципліни і перехід до нормування часу на вивчення циклу дисциплін. Все це у сукупності дозволяє більш ефективно використовувати потенціал кожної дисципліни для формування конкретної компетенції.

Серед інших позитивних нововведень дослідники називають суттєве розширення сфер професійної діяльності, чітке формулювання видів професійної діяльності майбутніх бакалаврів, збільшення кількості годин, які виділяють на вивчення професійного циклу (особливо його варіативної частини), що дозволяє розширити спектр навчальних дисциплін і курсів за вибором, посилення психолого-педагогічного напрямку підготовки. Важливими дидактичними новаціями стали вимоги до вузу надавати можливість студентам брати участь у розробці програми навчання (в т.ч. індивідуальної освітньої програми) і характеристика оцінки якості засвоєння основної освітньої програми, що відкриває можливості для аналізу і контролю процесу навчання (Базарова 2010: 8).

В таблиці 1 наведено порівняння основних параметрів діючого і попереднього державного освітнього стандарту на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр».

ТАБЛИЦЯ 1. Порівняння вимог державного освітнього стандарту вищої професійної освіти з напрямку підготовки 040400 Соціальна робота (кваліфікація «бакалавр») 2000 р. і 2009 р.

№ З/П	ПОКАЗНИКИ	ДЕРЖАВНИЙ ОСВІТНІЙ СТАНДАРТ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	
		Редакція 2000 р.	Редакція 2009 р.
I. Загальні показники			
1.	Нормативний термін засвоєння основної освітньої програми	4 роки	4 роки
2.	Трудомісткість	8856 годин	8640 годин
3.	Об'єкти професійної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> організації, установи і служби виробничої і невиробничої сфери, різних організаційно-правових форм, що спеціалізуються в галузі соціальної роботи; різні групи населення і окремі особи, які потребують соціальної підтримки, допомоги, захисту і обслуговування; середні загальноосвітні і спеціальні навчальні заклади, що орієнтовані на соціальну роботу 	<ol style="list-style-type: none"> колективи установ соціальної сфери; окремі особи, сім'ї, групи населення і спільноти, які потребують соціальної підтримки, допомоги, захисту і соціального обслуговування; громадські організації (фонди, асоціації, об'єднання); спеціалісти і підрозділи установ, організацій, органів управління соціальним захистом населення, соціального обслуговування, соціального страхування, пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, освіти, культури; соціально орієнтований бізнес.
4.	Види професійної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> дослідницько-прикладна; організаційно-адміністративна; практична робота в соціальних організаціях і службах; педагогічна діяльність (за умови отримання додаткової освіти в цій галузі). 	<ol style="list-style-type: none"> дослідницька; організаційно-управлінська; соціально-технологічна; соціально-проектна;
5.	Область професійної діяльності	не визначена	державна служба зайнятості, державна служба медично-соціальної експертизи; міграційна служба; МНС; пенітенціарна система; установи, фірми; ритуальна служба; силові структури; система охорони здоров'я і психологічної допомоги; система культури; система освіти і соціально-педагогічної допомоги; система пенсійного забезпечення; система соціального обслуговування; система соціального страхування; система соціального захисту і соціально-правовий патронаж.
6.	Вимоги до рівня підготовки абітурієнта	<ol style="list-style-type: none"> середня (повна) загальна освіта; при прийомі вуз має право проводити додаткові вступні іспити професійної спрямованості (співбесіду, тестування на профпридатність) 	відсутні

ТАБЛИЦЯ 1. Порівняння вимог державного освітнього стандарту вищої професійної освіти з напрямку підготовки 040400 Соціальна робота (кваліфікація «бакалавр») 2000 р. і 2009 р. – продовження

II. Вимоги до структури (змісту) основної освітньої програми			
Загальні гуманітарні і соціально-економічні дисципліни (цикл)			
7.	Загальна трудомісткість (в т.ч. базовий (федеральний) компонент)	1800 годин (1260 годин)	1080 – 1260 годин (720 – 1260 годин)
8.	Дисципліни	Вітчизняна історія, філософія, іноземна мова, російська мова і культура мовлення, культурологія, політологія, правознавство, економіка, фізична культура	Історія, філософія, іноземна мова, російська мова і культура мовлення, психологія, соціологія, вступ у професію, соціальна робота, осно-ви соціальної держави і громадянського суспільства
Загальні математичні і природничо-наукові дисципліни (цикл)			
9.	Загальна трудомісткість (в т.ч. базовий (федеральний) компонент)	702 години (600 годин)	2412 – 2700 годин (540 – 720 годин)
10	Дисципліни	Математика, інформатика, концепції сучасного природознавства, інформаційні технології в соціальній сфері (рекомендовано)	Математика, інформатика, сучасна наукова картина світу, соціальна екологія
Професійний цикл			
11	Трудомісткість (в т.ч. базовий (федеральний) компонент)	3520 годин 2816 годин	5040 – 5220 годин 2520 – 2700 годин
12	Базові дисципліни (загальнопро-фесійні)	Антропологія, основи соціально-ї медицини, психологія, педагогіка, соціологія, соціаль-на політика, історія соціальної роботи, теорія соціальної роботи, технологія соціальної роботи, професійно-етичні основи соціальної роботи, організація, управління і адміністрування в соціальній робо-ті, економічні основи соціальної роботи, правове забезпе-чення соціальної роботи, про-гнозування, проектування і моделювання в соціальній роботі, конфліктологія в соці-альній роботі, методика досліджень в соціальній роботі і соціальна статистика	Теорія соціальної роботи, історія соціальної роботи, правове забезпечення соці-альної роботи, економічні основи соціальної роботи, сучасні теорії соціального благополуччя, безпека жит-тєдіяльності, технологія соціальної роботи, конфлікт-тологія в соціальній роботі, методи досліджень в соці-альній роботі, управління в соціальній роботі, соціальна кваліметрія, оцінка якості і стандартизація соціальних послуг, соціальна інформа-тика, основи соціальної ме-дицини, етичні основи соці-альної роботи, соціальна педагогіка, культурологія, основи соціальної освіти, деонтологія соціальної робо-ти, психологія соціальної роботи
13	Спеціальні дисципліни (варіативна частина)	Досвід соціальної роботи з різними групами населення, досвід соціальної роботи в різних сферах життєдіяльності, соціальна реабілітація, соціаль-не страхування, пенсійне забез-печення, соціальна екологія, соціальна безпека	Визначаються ООП вузу у відповідності до профілю підготовки
14	Навчальна і вироб-нича практики (трудомісткість)	864 годин	432 – 540 годин

Як видно з наведених даних, суттєво зменшено (на 30 – 40%) кількість годин на вивчення циклу гуманітарних і соціально-економічних дисциплін. При цьому долю базового (федерального) компонента дозволено змінювати від 67% до 100% (у минулій редакції – 70%). З переліку нормативних дисциплін вилучено культурологію, політологію, правознавство і економіку. Їх місце зайняли психологія, соціологія, вступ до професії, соціальна робота, основи соціальної держави і громадянського суспільства. Слід зазначити, що в старій редакції стандарту психологія і соціологія були віднесені до базових дисциплін професійного циклу. Таким чином, можна зробити висновок про звуження обсягу загальногуманітарної підготовки та її поступову професіоналізацію.

Що стосується наступного блоку теоретичної підготовки, а саме математичних і природничо-наукових дисциплін, то тут слід зазначити суттєве зростання їх ролі в процесі підготовки соціальних працівників (кількість часу на їх вивчення збільшилась в 3,5 рази). При цьому суттєво розширені академічні свободи вузу (якщо раніше федеральний компонент займав 85%, то тепер – не більше 30%).

Важливі зміни внесено і в блок професійної підготовки. По-перше, майже наполовину зріс її загальний обсяг. По-друге, зменшено долю нормативного компоненту в його структурі (з 80% до максимум 53%). Все це загалом створює для вузу широкі можливості для покращення професійної підготовки майбутніх бакалаврів та їх спеціалізації. Що стосується якісних змін, то цикл поповнився такими обов'язковими дисциплінами як «сучасні теорії соціального благополуччя», «кваліметрія, оцінка якості і стандартизація соціальних послуг», «соціальна інформатика», «основи соціальної освіти». Їх впровадження відображає загальні тенденції розвитку соціальної роботи як професії у світі. Окрім цього, тут простежується тенденція, на яку вже зверталась увага раніше, а саме – професіоналізації підготовки. Зокрема, взамін «психології» і «соціології» з'явилися «соціальна педагогіка» і «психологія соціальної роботи». Підвищився «статус» культурології, яку тепер вивчають не як загальногуманітарну, а як професійну дисципліну. Деяко несподіваним є зникнення з нормативного компоненту дисципліни «прогнозування, проектування і моделювання в соціальній роботі». Не зовсім зрозуміло як тоді реалізовувати соціально-проектний вид професійної діяльності.

Що стосується практичної складової підготовки, то вона займає від 5 до 6,25% загального обсягу, що, на наш погляд, неприпустимо мало (у старій редакції стандарту – 9,75%).

До безумовно позитивних особливостей нової редакції стандарту слід згадати наявність розділу про оцінку якості засвоєння освітньої програми, а також розширення переліку об'єктів професійної діяльності.

Порівняння головних параметрів діючого і попереднього державних освітніх стандартів на кваліфікаційному рівні «магістр» наведено у таблиці 2.

ТАБЛИЦЯ 2. Порівняння змісту державного освітнього стандарту вищої професійної освіти з напрямку підготовки 040400 Соціальна робота (кваліфікація «магістр») 2000 р. і 2009 р.

№ з/п	Показники	Державний освітній стандарт вищої професійної освіти	
		Редакція 2000 р.	Редакція 2011 р.
I. Загальні показники			
1.	Нормативний срок засвоєння основної освітньої програми	2 роки	2 роки
2.	Трудомісткість	4284 годин	4320 годин
3.	Об'єкти професійної діяльності	Не визначені	<ol style="list-style-type: none"> 1. суспільні групи населення, етно-національні про-шарки, сім'ї та окремі особи, які потребують соціальної підтримки, допомоги, захи-сту і соціального обслуговування; 2. громадські організації, фонди, асоціації, об'єднання; 3. підприємства, установи, організації, органи соціально-ного захисту населення, соціального обслуговування, соціального страхування, охорони здоров'я, пенсійно-го забезпечення, освіти; 4. соціально орієнтований бізнес; 5. процеси функціонування і розвитку системи соціальної роботи і соціального управ-ління на федеральному, регі-ональному і муніципальному рівнях.
4.	Види професійної діяльності	Не визначені	<ol style="list-style-type: none"> 1. науково-дослідницька; 2. організаційно-управлінсь-ка; 3. соціально-технологічна; 4. соціально-проектна
5.	Область професійної діяльності	Не визначена	Соціальні організації і уста-нови, органи соціального захисту населення; органи державної служби зайнятості населення; федеральна міграційна служ-ба та її територіальні органи; МНС; пенітенціарні установи; підприємства, установи і ор-ганізації незалежно від орга-нізаційно-пра-вової форми; установи охорони здоров'я; установи культури; освітні установи; пенсійний фонд та його регіональні установи; науково-до-слідні інститути.
6.	Вимоги до рівня підготовки абітурієнта	1) вища професійна освіта певного ступеню;	відсутні
II. Вимоги до структури (змісту) основної освітньої програми			
Загальнонауковий цикл			
7.	Загальна трудомісткість в т.ч.:	1134 годин	900 – 1080 годин
8.	Базова частина (дисципліни і трудомісткість)	Історія і методологія науки, сучасні пробле-ми науки, комп'ютерні технології в науці і освіті (700 годин)	Соціальна культура, сучасна філосо-фія і методологія науки, ділова іно-земна мова, інформаційні технології (288 – 396 годин)
9.	Варіативна частина (трудомісткість)	Дисципліни за вибором вузу і студента (434 години)	Знання, уміння, навички визначають-ся ООП вузу (612 – 684 години)

ТАБЛИЦЯ 2. Порівняння змісту державного освітнього стандарту вищої професійної освіти з напрямку підготовки 040400 Соціальна робота (кваліфікація «магістр») 2000 р. і 2009 р. – продовження

9.	Варіативна частина (трудомісткість)	Дисципліни за вибором вузу і студента (434 години)	Знання, уміння, навички визначаються ООП вузу (612 – 684 години)
Дисципліни напрямку спеціалізованої підготовки (професійний цикл)			
10	Загальна трудомісткість в т.ч.:	900 годин	1080 – 1260 годин
11	Базова (загально-професійна) частина (дисципліни і трудомісткість)	Визначається вимогами спеціалізації магістра при реалізації конкретної магістерської програми (600 годин)	Педагогіка і психологія вищої школи, об'єктно- і суб'єктно-орієнтовані CASE-технології в соціальній роботі, концептуальні основи сучасної соціальної держави і соціальне право, теорія і практика управління в соці-альній роботі, квалітологія в соціальній роботі (324 – 396 годин)
12	Варіативна частина (трудомісткість)	Дисципліни за вибором студента (300 годин)	Знання, уміння, навички визначаються ООП вузу (756 – 864 годин)
13	Науково-дослідна робота, в т.ч.: НДР в семестрі; науково-дослідницька практика; науково-педагогічна практика; підготовка магістерської дисертації;	2034 годин 918 годин 342 години 342 години 432 години	1944 – 2088 годин
14	Підсумкова держ. атестація, в т.ч. захист випускної кваліфікаційної роботи (магістерської дисертації)	216 годин	108 – 144 години

Як видно, у новому державному освітньому стандарті, на відміну від старого, визначено об'єкти, види і області професійної діяльності. Порівняно з об'єктами професійної діяльності бакалаврів, у майбутніх магістрів з'являється новий – процеси функціонування і розвитку системи соціальної роботи і соціального управління на федеральному, регіональному і муніципальному рівнях. Таким чином, магістри повинні бути підготовані до проведення аналізу ефективності діючої системи соціальної роботи на різних рівнях, виявляти не вирішені проблеми, роботи прогноз розвитку цієї системи. Це цілком вкладається у новий вид їх професійної діяльності – науково-дослідний.

У новому стандарті змінено назву циклу дисциплін напрямку спеціалізованої підготовки. Тепер це – загальнонауковий цикл. Нова назва точніше відображає зміст цієї підготовки. Кількість годин, що відводяться на ознайомлення з дисциплінами цього циклу незначно зменшилось, однак знову ж таки суттєво розширено права вузу з його формування (якщо у старій редакції стандарту нормативна частина займала 62%, то тепер – не більше 44%). В нормативній частині з'явилися нові дисципліни – «Соціальна культура» та «Ділова іноземна мова».

Що стосується професійного циклу, то його загальна трудомісткість дещо збільшилася (до 1080 – 1260 годин з 900 годин у старому стандарті), однак головні зміни стосуються якісної сторони. Якщо раніше практично весь обсяг цього циклу розроблявся вузом, то в новому стандарті чітко визначено базовий компонент, котрий може займати від 1/3 до ¼ його обсягу. Тобто прослідковується тенденція певної уніфікації змісту цього компонента підготовки. Дисципліни, які потрібно буде засвоїти майбутнім магістрам, покликані підготувати їх до здійснення основних видів професійної діяльності (зокрема, організаційно-управлінської, соціально-технологічної і соціально-проектної).

Певні зміни відбулися і у блоці практичної підготовки магістрів. Якщо раніше цей вид підготовки мав чітко виражену науково-дослідну скерованість (практика визначалася як частина науково-дослідницької роботи), при цьому в нормативному документі були зафіксовані конкретні види наукових практик і кількість годин, що відводяться на кожну з них, то тепер дослідницька робота може бути одним з напрямів практичної підготовки майбутнього магістра. Окрім неї, освітній стандарт передбачає соціально-проектну, педагогічну і організаційно-управлінську види навчальної або виробничої практик. Вирішальне слово тут належить вузам, яким надано право розробляти конкретні види практик, цілі, завдання, програми і форми звітності. Очевидно, що така гнучкість у питаннях практичної підготовки цілком виправдана і дозволяє найбільш повно використовувати як науковий потенціал вузу, його традиції, можливості, так і виробничу базу для організації практики, яка розташована у конкретному регіоні.

Важливим нововведенням є вимога не менше 40% аудиторних занять проводити з використанням інтерактивних форм (дискусій, комп'ютерних симуляцій, ділових та рольових ігор, тренінгів), а також обмеження для занять лекційного типу 20% бюджету аудиторних занять.

Ще однією позитивною рисою нового освітнього стандарту є можливість суттєво збільшити час, що відводиться на практичну складову підготовки майбутнього магістра. Тепер вуз має право довести частку такої підготовки до 45 – 48% від загального бюджету часу, тоді як в документі попереднього покоління ця величина складала в середньому 15%.

Висновки. Головна мета введення освітніх стандартів нового покоління в РФ – перебудова освітньо-виховного процесу на основі компетентнісного підходу. Разом з тим, їх впровадження переслідувало й інші цілі. Серед них – суттєве збільшення академічних свобод вузів у виборі напрямку спеціалізації і створення умов для покращення якості підготовки спеціалістів у галузі соціальної роботи з вищою освітою. Ще один напрям змін, які були внесені – звуження дисциплін загальної підготовки та її професіоналізація. Додатковий розвиток як на рівні бакалаврату так і магістратури отримала загальнонаукова (природничо-наукова) складову підготовки. Деякі автори звертають увагу на надлишковий академізм у процесі підготовки соціаль-

них працівників (Воронина 2010: 48). Внесені у стандарти зміни націлені на подолання цієї вади. Важливою позитивною рисою нового освітнього стандарту є суттєве збільшення часу, що відводиться на практичну складову підготовки майбутнього магістра. Однак для бакалавра, ця частина займає дуже мало часу і створює суттєві перешкоди для покращення якості практичної підготовки цих фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базарова Т., Система профессиональной подготовки социального работника в условиях регионального вуза Автореф. докторской дисс. Улан-Удэ, 2010. – 42 с.
2. Бочарова В., Педагогика социальной работы. Sv R-Aprys, 2008. – 208 с.
3. Воронина Т., Подготовка специалистов по социальной работе в вузах современной России: проблемы и новые возможности / Т.Д.Воронина / Вестник Томского гос. ун-та. – 2010. - № 1(9). – С. 45 – 53.
4. Жуков В., Социальное образование как фактор развития цивилизации. - М., 2006. - 237 с.
5. Павленок П., Методология и теория социальной работы. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 267 с.